

Om at erkende sandheden

Oversættelse af *cand.ling.merc. Susanne Kiilerich*

Der er bred enighed om, at fornuften og endda sanserne og livet selv er en slags efternølere i naturen. Hvis naturen står alene, må fornuften altså være opstået ved en historisk proces. Og denne proces sker naturligvis ikke – i naturalistens øjne – med henblik på at frembringe en mental adfærd, der skal finde frem til sandheden. Der var ingen skaber, og der var – i særdeleshed – ikke noget, der var hverken sandt eller falsk, før der var tænkere. Den form for mental adfærd, vi nu kalder rationel tænkning eller logiske følgeslutninger, må derfor være blevet “udviklet” gennem naturlig udvælgelse i form af en gradvis frasortering af former, der er mindre egnede til overlevelse.

Vores tanker var altså i udgangspunktet ikke rationelle. Det vil sige, at alle vores tanker engang var, som mange af vores tanker stadig er, udelukkende subjektive oplevelser og ikke opfattelser af en objektiv sandhed. De tanker, som var forårsaget af en udefrakommende årsag, var (ligesom vores smerter) udelukkende reaktioner på stimuli. Ifølge teorien sker naturlig udvælgelse udelukkende ved at eliminere de reaktioner, der er biologisk skadelige og ved at gentage dem, som har tendens til at sikre overlevelse.

Men er det ikke muligt at forestille sig, at enhver forbedring af reaktioner skulle kunne medføre, at de blev til handlinger foretaget på baggrund af en indsigt eller bare noget, der kunne minde om det? Relationen mellem reaktion og stimulus er væsensforskellig fra relationen mellem viden og den erfarede sandhed. Vores fysiske syn er en langt mere nyttig reaktion på lys end dem, som ses blandt mere primitive organismer, som kun har et fotosensitivt område. Men

hverken denne forbedring eller nogen anden forbedring, som vi kan gøre os formodninger om, kan på nogen måde forudsætte den viden om lys.

Synet er ganske vist noget, uden hvilket vi ikke ville have haft denne viden. Men vores viden er opnået gennem eksperimenter og logiske følgeslutninger heraf – ikke gennem en forfinelse af vore reaktioner. Det forholder sig ikke sådan, at det er mænd med særligt gode øjne, som har stor viden om lys. Det er derimod mænd, som har studeret de relevante videnskabelige grene.

På samme måde kan vore psykologiske reaktioner på vores miljø – vores nysgerrighed, aversioner, fornøjelser og forventninger – forbedres i det uendelige (fra et biologisk synspunkt) uden derved at blive til andet end reaktioner. En sådan perfektion af de ikke-rationelle reaktioner kan, i stedet for at være frembragt af relevante logiske slutninger, således opfattes som værende en anden metode til at opnå overlevelse – som alternativ til fornuften.

Clive Staples Lewis

sagen kort

C. S. Lewis 1898-1963. Tidl. oxfordprofessor i middelalder- og renessancelitteratur. I Danmark mest kendt for Narniafortællingerne som er filmatiseret og også vist i dansk tv. Mange har formentlig også set filmen *Shadowlands* med Anthony Hopkins i hovedrollen som den aldrende Lewis med sine personlige kampe som enkemand efter et kortvarigt ægteskab. C. S. Lewis blev omvendt til kristendommen efter en længere årrække som ateist. Hans omvendelse skete efter hans eget udsagn under påvirkning af J. R. R. Tolkien og en anden nær ven.

Nærværende artikel er en lille smagsprøve på bogen *Miracles* fra 1947, som er en af flere apologetiske værker af forfatteren. Oversættelsen er udpluk af det tredje kapitel i bogen, hvor problemer med den rene naturalisme diskuteres i forhold til det *at kunne erkende sandheden*. Den naturlige udvælgelse får også et ord med på vejen.

[...]

Gentagne erfaringer med at finde ild (eller rester af ild), efter at have set røg, vil få en mand til at forvente at finde ild, hver gang han ser røg. Denne forventning udtrykt således: “hvis røg, så ild”, bliver da det, vi kalder en logisk slutning. Er alle vore logiske slutninger opstået på denne måde?

Og hvis det er tilfældet, er de så alle ugyldige? En sådan proces vil utvivlsomt skabe en forventning. Den vil lære mennesket at forvente ild, hvor det ser røg, på samme måde som den lærte det at forvente, at alle svaner er hvide, (lige indtil det så en sort svane), eller at vand altid ville koge ved 212 grader (fahrenheit) (indtil en eller anden prøvede at tage på skovtur på et bjerg). Sådanne forventninger er ikke logiske slutninger og er ikke nødvendigvis sande. Formodningen om at ting, som har været forbundne i fortiden, altid vil forblive forbundne i fremtiden, er et vejledende princip for dyrs adfærd og ikke for rationel adfærd. Fornuften træder ind i det øjeblik, man drager en logisk slutning. “Eftersom noget altid har været forbundet, følges det formodentlig altid ad”, kan man konstatere og dernæst forsøge at udforske sammenhængen. Når man har undersøgt, hvad røg er, kan man dernæst erstatte den enkle forventning med en reel logisk slutning. Indtil dette er sket, opfattes forventningen af fornuften udelukkende som en forventning.

[...]

“Men,” vil man indvende, “det er ubestrideligt, at vi rent faktisk opdager sandheder ved hjælp af logiske slutninger.” Det er korrekt. Både naturalisten og jeg selv erkender dette. Vi kunne ikke diskutere noget, hvis vi ikke havde denne fælles erkendelse. Forskellen er, at jeg anfører, at han, modsat jeg selv, fremsætter en udlægning af fornuftens udvikling, som er i strid med de påstande, som både han og jeg nødvendigvis må henholde os til for hvad angår logiske slutninger og den måde, hvorpå vi rent faktisk udøver den. For hans udlægning er, og

kan i sagens natur kun være, en redegørelse i overensstemmelse med logikken for årsag og virkning – for hvordan mennesket begyndte at ræsonnere, som det gør. Og det efterlader naturligvis det ubesvarede spørgsmål, som er væsensforskelligt herfra, nemlig hvad det var der gjorde, at mennesket med rette kunne ræsonnere på denne måde? Hermed påhviler det naturalisten at påtage sig den penible opgave at påvise, hvordan det evolutionære produkt, som han har beskrevet, også kan have kraft til at “forstå” sandheder. Men det er absurd overhovedet at forsøge, at gøre dette. Dette kan bedst illustreres ved den allermest enkle og næsten desperate måde at forsøge at gøre dette på: At naturalisten for eksempel siger: “Nuvel, måske kan vi – endnu – ikke sige, hvordan naturlig udvælgelse kan foranledige, at ikke helt rationel mental adfærd kan føre til logiske slutninger, der fører til sandheden, men vi er sikre på, at det forholder sig sådan. Fordi naturlig udvælgelse nødvendigvis må fremme og øge nyttig adfærd. Og vi mener også, at vores tendens til at drage logiske slutninger er brugbar. Og hvis den er brugbar, må det føre til sandhed.” Men læg mærke til, hvad det er, der sker. Selve den handling at drage logiske slutninger står nu på spil. Det vil sige, at naturalisten har redegjort for, at det vi troede var logiske slutninger, som vi havde draget, slet ikke var udtryk for nogen reel erkendelse. Vi ønsker, og han ønsker, at blive forsikrede om noget. Og denne forsikring viser sig at være endnu en følgeslutning (hvis noget er nyttigt, er det sandt) – som om denne følgeslutning ikke, ifølge den evolutionære tankegang, skulle være underlagt samme kritiske granskning som alt det andet.

[...]

Et endnu mere ydmygt standpunkt står tilbage. Man kan, hvis man vil, opgive ethvert kendskab til nogen sandhed. Man kan ganske enkelt sige: “Vores måde at tænke på er nyttig” – uden at tilføje, uden endda at antyde “og derfor sand”. Den sætter os i stand til at sætte et brækket ben på plads, bygge en bro og lave en Sputnik. Og det er alt sammen godt nok. De gamle og vidtløftige ambitioner om fornuft må opgives. Fornuften er en form for adfærd, som udelukkende er udviklet som en praktisk hjælpeforanstaltning. Det er derfor, at når vi bruger fornuften til at udføre praktiske gøremål, klarer vi os ganske godt. Men hvis vi kaster os ud i spekulationer og prøver at finde generelle aspekter ved “virkeligheden”, ender vi i de uendelige, uanvendelige og formentlig udelukkende verbale stridigheder mellem filosoffer. Vi vil være meget mere ydmyge i fremtiden. Farvel til det hele. Ikke mere teologi, ontologi, ikke mere metafysik ... Men derfor, ligeledes, ikke mere naturalisme. For naturalisme er selvfølgelig et klassisk eksempel på vidtløftige spekulationer, der tager udgangspunkt i praksis, og som går meget længere end erfaringen danner baggrund for. Det er det, som nu er under anklage. Naturen er ikke en genstand, som kan præsenteres for hverken sanserne eller fantasien. Den kan kun nås gennem de fjerneste følgeslutninger. Eller naturen kan ikke nås, men er snarere noget, man kun kan nærme sig. Naturen er den ønskede og forventede forening af et enkelt, tæt sammenknyttet system beskrevet gennem alle de følgeslutninger, der drages på baggrund af vores videnskabelige eksperimenter. Men naturalisten kan ikke lade sig nøje med denne konstatering og går endnu længere med denne vidtgående negative konstatering: “Der findes intet andet end dette” – en påstand, som er i strid med al tidligere praksis,

alle erfaringer og enhver efterprøvning, man kan forestille sig, siden mennesket begyndte at bruge sin fornuft til tankeeksperimenter. Men ifølge den nævnte logik er det første skridt i denne fremgangsmåde et misbrug og en fordrejning af en rent praktisk evne og dermed kilden til alle fantasifostre.

I den sammenhæng må teistens standpunkt være udtryk for næsten ligeså usandsynlige fantasifostre som naturalistens (næsten, men ikke helt, idet teisten afstår fra at sætte kronen på værket med en kæmpe negation). Men teisten behøver ikke disse betingelser og går ikke ind på dem. Han er ikke bundet af den opfattelse, at fornuften er et relativt nyt fænomen, som er blevet formet af en udvælgelsesproces, der udskiller alt, hvad der ikke er biologisk anvendeligt. For ham er fornuften – den guddommelige fornuft – ældre end naturen, og naturens orden er dannet på baggrund af denne fornuft, som alene sætter os i stand til at kende den. For ham er det menneskelige sind i erkendelsens øjeblik oplyst af den guddommelige fornuft. Sindet er, i det omfang det er nødvendigt, sat fri fra den enorme benægtelse, der ligger i irrationelle årsagssammenhænge, og fri fra at skulle bestemmes på baggrund af den erfarede sandhed.

[...]

Det er vigtigt, at hvis vores rumlige forestillingsevne griber forstyrrende ind (og det vil den for manges vedkommende gøre), bør de billeder, vi danner for os selv, ikke være forkerte. Vi bør ikke se vores ræsonnementer som noget, der står “over”, “bagved” eller som er “hinsides” naturen. Hellere på “denne side af naturen” – og hvis vi absolut skal danne os et billede af det i rumlig forstand, er det bedre at se vores ræsonnementer som noget, der står imellem os og naturen. Det er ved hjælp af følgeslutninger, at vi danner vores opfattelse af naturen i det hele taget. Fornuften er givet før naturen, og vores opfattelse af naturen hviler på dette grundlag. Vores logiske følgeslutninger kommer før vores billede af naturen, næsten på samme måde som telefonen kommer før den vens stemme, vi hører i den. Når vi forsøger at få vores ræsonnementer til at passe ind i vores billede af naturen, mislykkes det.

[...]

Men de forestillinger, vi lægger i billedet, afhænger – ligesom hele vores opfattelse af naturen – af de tanker, vi gør os, og ikke omvendt. Dette er den afgørende realitet, som ligger til grund for alle vores tilskrivninger af virkeligheden. Hvis vores forestillinger ikke passer med vores billede af naturen, er der ikke noget, vi kan stille op. Vi vil under ingen omstændigheder give op af den grund. Hvis vi gjorde, skulle vi også opgave naturen. ■